POGRANICZE POLSKO-SŁOWACKIE – ANALIZA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA

WPROWADZENIE

Zmiany polityczne w Europie Środkowej oraz włączenie Polski i Słowacji w procesy integracji europejskiej przyczyniły się do transformacji funkcji granic państwowych i obszarów z nimi sąsiadujących. Pogranicze polsko-słowackie do początku lat 90. XX wieku było obszarem traktowanym przez decydentów politycznych drugorzędnie. Dopiero w obecnej sytuacji geopolitycznej region ten zaczyna nabierać nowego znaczenia. O dużym potencjale pogranicza świadczy bliskość kulturowa, językowa i wspólne dziedzictwo historyczne jego mieszkańców. Nie bez znaczenia jest różnorodność i unikatowość zasobów naturalnych. Powyższe czynniki wraz z pozytywnym wizerunkiem obszaru i dobrą bazą turystyczną predestynują region do przekształcenia się w centrum całorocznej turystyki i rekreacji. Istotnym problemem jest wciąż słabo rozwinięta transgraniczna infrastruktura komunikacyjna, która stawia analizowany obszar na pozycji jednego z mniej dostępnych w Unii Europejskiej.

Celem niniejszego artykułu jest wieloaspektowa analiza środowiska pogranicza polsko-słowackiego. Na wstępie podjęta została próba analizy pogranicza uwzględniająca jego aspekt geograficzny i społeczny. Następnie przedstawiony został potencjał regionu w ujęciu gospodarczym. Analizie poddany został lokalny przemysł i infrastruktura komunikacyjna. Dużo uwagi poświęcono dynamicznie rozwijającej się turystyce. Wnioski z artykułu przygotowane zostały w formie analizy SWOT, dzięki której możliwe było zaprezentowanie słabych i silnych stron regionu, i co za tym idzie, przedstawienie perspektyw jego rozwoju.

.....

Dr Łukasz LEWKOWICZ jest
adiunktem na Wydziale Politologii
Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie.
lewkowicz83@gmail.com

POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE

Pogranicze, teren w sąsiedztwie granicy po obu jej stronach, stanowi obszar peryferyjny dla państw, w których jest położony. Jest często zróżnicowane etnicznie i kulturowo. Tak rozumiane pogranicze uwidacznia się w życiu społeczno-gospodarczym i kulturze jako obszar stykowy, który z jednej strony wskazuje na odrębność dwóch obszarów, z drugiej zaś na wzajemne wpływy w wyniku różnorodnych kontaktów transgranicznych¹. Na pograniczu w wyniku dłuższego wzajemnego przenikania kultur wytwarza się nowy typ człowieka, podziеляjący życie kulturalne, tradycje i wartości dwóch lub więcej społeczności. Często występuje tam poczucie przynależności równocześnie do dwóch narodów lub zmiany przynależności narodowej oraz występowanie zjawiska dwu- lub wielojęzyczności².

Pogranicze polsko-słowackie obejmuje współcześnie obszar 38 096 km², z czego na część polską przypada 22 314 km², na słowacką zaś – 15 782 km². Sama granica liczy 541 km, co stanowi 15,4% polskich i 39,93% słowackich granic³. Jest ona najkrócej działającą spośród polskich granic. Zaczęła funkcjonować dopiero 1 stycznia 1993 roku, kiedy powstała niepodległa Słowacja. Należy jednak podkreślić, że w różnych postaciach istniała ona także wcześniej⁴. Co ciekawe, istnieją pewne problemy w ustaleniu ostatecznej długości wspólnej granicy, wynikające z faktu, że w różnych źródłach podawane są odmienne wartości. Zestawienie danych z kilku źródeł pokazuje, że różnice te wynoszą nawet 80 km (ok. 15% długości granicy)⁵.

Pod względem administracyjnym pogranicze po stronie polskiej obejmuje województwa: śląskie, małopolskie i podkarpackie, a po stronie słowackiej województwa: preszowskie i żylińskie. Ze Słowacją graniczy bezpośrednio 12 polskich powiatów. Na terenie województwa małopolskiego należą do nich: gorlicki, nowosądecki, nowotarski, suski oraz tatrzański, w obrębie województwa podkarpackiego: jasielski, krośnieński, leski, bieszczadzki i sanocki, a w województwie śląskim: cieszyński i żywiecki. W słowackiej strefie przygranicznej położonych jest 13 powiatów. W województwie preszowskim należą do nich: Bardejów, Humenne, Kieżmark, Medzilaborce, Poprad, Snina, Stara Lubowla, Stropków i Świdnik, a na obszarze województwa żylińskiego: Czadca, Liptowski Mikulasz, Namiestów i Twardoszyn. Cechą specyficzną powiatów pogranicza polsko-słowackiego jest ich znaczne zróżnicowanie powierzchniowe. Największym powiatem w polskiej strefie przygranicznej jest powiat nowosądecki, który obejmuje obszar 1550 km², a po stronie słowackiej – powiat Liptowski Mikulasz o powierzchni 1341 km². Najmniejszymi powiatami są natomiast: powiat tatrzański liczący 472 km² po stronie polskiej i powiat Stropków zajmujący obszar 389 km² w części słowackiej⁶.

• • • • •

¹ T. Borys, *Obszary transgraniczne w statystyce regionalnej*, Warszawa 1999, s. 70-71.

² M. Barwiński, *Pogranicze w ujęciu geograficzno-socjologicznym – zarys problematyki*, „Acta Universitatis Lodzensis” 2002, nr 4, s. 16-17.

³ Należy podkreślić, że pogranicze polsko-słowackie w tym znaczeniu jest terytorialnie tożsame z obszarem wsparcia Programu Polska-Słowacja 2007-2013 i obejmuje swoim zasięgiem jednostki terytorialne NUTS III i NUTS IV po obu stronach granicy. Jest to obszar znacznie wykraczający poza terytorium działających na nim euroregionów (z wyjątkiem Euroregionu Karpackiego). *Program Współpracy Transgranicznej Rzeczypospolita Polska-Republika Słowacka 2007-2013*, Materiały Biura Euroregionu Tatry w Nowym Targu, s. 5.

⁴ Zob. Ł. Lewkowicz, *Polsko-słowacka współpraca transgraniczna w regionie Tatr po 1918 roku*, „Sprawy Narodowościowe” 2011, nr 38, s. 196-202.

⁵ M. Więckowski, *Przyrodnicze uwarunkowania kształtowania się polsko-słowackich więzi transgranicznych*, Warszawa 2004, s. 38-39.

⁶ W. Marczak, *Pogranicze polsko-słowackie*, Kraków 2007, s. 5, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_WZ_pogranicze_polsko_slowackie_2007.pdf [dostęp 10.01.2012].

Pogranicze polsko-słowackie zamieszkuje 2187,9 tys. mieszkańców. Na część polską pogranicza przypada 1458,8 tys. osób, co stanowi ok. 3,8% ludności Polski i 14,5% ludności województw: małopolskiego, podkarpackiego i śląskiego. Po słowackiej stronie mieszka natomiast 729,1 tys. osób, czyli ok. 13,5% ludności Słowacji oraz 48,7% ogółu mieszkańców województw: żylińskiego i preszowskiego.

W liczbie ludności w poszczególnych powiatach pogranicza polsko-słowackiego występują znaczne różnice. W polskiej części strefy przygranicznej najludniejszym powiatem jest powiat nowosądecki zamieszkanym przez 200 tys. osób, natomiast najsłabiej zaludniony – powiat bieszczadzki ma zaledwie 22,1 tys. mieszkańców. Po stronie słowackiej powiatem z największą liczbą ludności jest Poprad – 104,5 tys. osób, a z najmniejszą – Medzilaborce z 12,2 tys. obywateli. W polskiej części pogranicza największa gęstość zaludnienia zanotowana została w powiecie cieszyńskim – 235 osób/km², natomiast najniższa w powiecie bieszczadzkim – 19 osób/km². W słowackiej części pogranicza nie wystąpiły tak znaczne różnice. Najgęściej zaludnionym powiatem jest Czadca – 122 osoby/km², najrzadziej natomiast Medzilaborce – 29 osób/km². Analizując pogranicze całościowo, można zauważyć, że liczba ludności w powiecie nowosądeckim jest ponad 16 razy większa niż w Medzilaborcach⁷.

Ciekawie prezentuje się struktura społeczna pogranicza. Biorąc pod uwagę podział społeczeństwa ze względu na płeć, można zauważyć stosunkowo symetryczny rozkład ludności pogranicza z nieznaczną przewagą kobiet (51%, w tym 51,1% w części polskiej i 50,7% po stronie słowackiej)⁸. W ostatnich latach na całym badanym obszarze odnotowany został dodatni wskaźnik przyrostu naturalnego. Pomimo ujemnego salda migracji nastąpił także wzrost liczby mieszkańców. Pogranicze cechuje relatywnie młoda struktura wiekowa całej społeczności. Po obu stronach granicy przejawia się to wyższym od średniej krajowej odsetkiem ludności w wieku przedprodukcyjnym (w części polskiej o 7%, a w części słowackiej o ok. 2,55%). Po stronie słowackiej jest także stosunkowo niski odsetek osób w wieku poprodukcyjnym – 14,3% (średnia na Słowacji to 19%). Na podstawie tych danych można zauważyć, że część słowacka charakteryzuje się większą liczbą osób pracujących w przeliczeniu na całkowitą liczbę mieszkańców w stosunku do obszarów po polskiej stronie⁹.

Dużym problemem pogranicza polsko-słowackiego jest postępujący proces starzenia się społeczeństwa. Jest to szczególnie widoczne po polskiej stronie granicy. Liczba osób w wieku nieprodukcyjnym zbliżona jest na tym obszarze do średniej krajowej, co powoduje, że odsetek osób pracujących jest stosunkowo niski. Współczynnik liczby osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym jest bardzo niekorzystny w stosunku do średniej krajowej (57) i wynosi odpowiednio: 65 w regionie krośnieńsko-przemyskim, 60 w nowosądeckim i 58,3 w bielsko-bialskim. Taka struktura społeczna pogranicza powoduje szereg negatywnych zjawisk, m.in. wyższe koszty utrzymania infrastruktury związanej z opieką nad osobami starszymi i dziećmi, wyższe koszty infrastruktury edukacyjnej i sportowej, a także stale zwiększające się bezrobocie wśród młodych osób. Niestety prognozy demograficzne dotyczące pogranicza nie są zbyt optymistyczne. Zgodnie z nimi do roku 2025 w części słowackiej i 2030 w części polskiej odsetek ludno-

• • • • •

⁷ Ibidem, s. 6-7.

⁸ Ibidem.

⁹ Program Współpracy Transgranicznej..., s. 16.

ści w wieku poprodukcyjnym (65+) będzie wzrastał, a liczba osób w wieku przedprodukcyjnym (0-14) oraz produkcyjnym (15-64) będzie gwałtownie malała. Proces ten zwłaszcza dotknie stronę słowacką¹⁰.

Niekorzystny wpływ na rozwój społeczny i gospodarczy pogranicza ma także stosunkowo niski poziom urbanizacji. Szczególnie dotyczy to polskiej części pogranicza charakteryzującej się niższym wskaźnikiem urbanizacji niż pozostałe części kraju. Najniższe wielkości występują w regionie nowosądeckim i krośnieńsko-przemyskim¹¹. Stosunkowo wysoki poziom urbanizacji został zanotowany w regionie bielsko-bialskim oraz po słowackiej stronie pogranicza. Nawet jednak te wartości były znacznie niższe niż średnia krajowa w obu badanych państwach.

Aktualna sieć osadnicza regionu wiąże się w dużej mierze z peryferyjnym położeniem całego obszaru w stosunku do centrów gospodarczych i społecznych Polski i Słowacji. Największymi ośrodkami miejskimi polskiej części pogranicza są: Bielsko-Biała, Nowy Sącz, Przemyśl i Rzeszów. Na region oddziałują także leżące w bezpośrednim sąsiedztwie metropolie: Kraków i Katowice. W słowackiej części regionu sieć osadniczą tworzą głównie małe ośrodki miejskie, wśród których miasta liczące 20-60 tys. mieszkańców stanowią regionalne ośrodki. Największymi słowackimi miastami są: Żylin, Preszów i Martin. Dwa pierwsze są jednocześnie stolicami województw. Duży wpływ na pogranicze mają również Koszyce. Innymi ważnymi ośrodkami miejskimi regionu są: Poprad, Spiska Nowa Wieś, Kieżmark, Liptowski Mikuláš, Ružomberk, Dolný Kubín, Michałowce, Wránów nad Topľą oraz Humenne¹².

Pogranicze polsko-słowackie zamieszkane jest przez liczne mniejszości narodowe i etniczne. W polskiej części pogranicza najlicniejszą mniejszość narodową stanowią Ukraińcy, których liczba, zgodnie z przeprowadzonym w 2002 roku Narodowym Spisem Powszechnym Ludności i Mieszkań, wyniosła 27 172 osób (nieoficjalnie jest ich 200-300 tys.). Wśród ludności ukraińskiej przeważają wyznawcy religii greckokatolickiej i prawosławia. Niewielki odsetek stanowią także katolicy i ewangelicy. Większość Ukraińców mieszka w rozproszeniu w zachodniej i północnej części kraju. Tylko część z nich pozostała w swoich historycznych siedzibach na terenie obecnego województwa podkarpackiego (m.in. Przemyśl, Komańcza)¹³.

Kolejną mniejszością etniczną związaną z obszarem pogranicza są Łemkowie, których tradycyjnym obszarem zamieszkania jest Beskid Niski i wschodnia część Beskidu Sądeckiego w województwie małopolskim i podkarpackim (Gorlice, Uście Gorlickie, Krynica-Zdrój). Obecnie tylko nieznaczna część społeczności łemkowskiej zamieszkuje swoje historyczne ziemie. Zgodnie ze spisem z 2002 roku przynależność do mniejszości łemkowskiej zadeklarowało 5850 obywateli polskich (nieoficjalnie może ich być 60-70 tys.). Większość Łemków stanowią wyznawcy grekokatolicyzmu i prawosławia. Część z nich silnie identyfikuje się z narodem ukraińskim¹⁴.

• • • • •

¹⁰ Ibidem.

¹¹ A. Fajfer, *Rozwój regionów pogranicza Polski*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 1995, nr 453, s. 95.

¹² *Program Współpracy Transgranicznej...*, s. 17.

¹³ *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Ukraińcy*, <http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/61/37/> [dostęp 15.01.2012]; H. Chałupczak, T. Browarek, *Mniejszości narodowe w Polsce 1918-1995*, Lublin 2000, s. 57-92; G. Janusz, *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Lublin 2011, s. 131-136.

¹⁴ *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Łemkowie*, <http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/61/37/> [dostęp 15.01.2012]; M. Barwiński, *Political Conditions of Transborder Contacts of Lemkos Living on Both Sides of the Carpathian Mountains*, „Region and Regionalism” 1998, nr 3, s. 233-240; J. Mikołajec, *Zapomniany świat Łemków*, [w:] A. Kuzior, J. Rąb, I. Sobieraj (red.), *Społeczności lokalne na pograniczu*, Gliwice 2008, s. 21-22; G. Janusz, op. cit., s. 131-135.

Trzecią ważną mniejszość pogranicza stanowią Romowie (Cyganie), których liczba, zgodnie ze spisem powszechnym, wyniosła 12 731 osób (szacunkowo jest ich 20-30 tys.). Romowie polscy dzielą się na kilka grup etnicznych. Z obszarem pogranicza związani są Romowie Karpaccy, zamieszkujący tereny górskie w województwie małopolskim. Największym ich skupiskiem jest obecnie gmina Bukowina Tatrzańska w powiecie tatrzańskim. Większość polskich Romów jest wyznania rzymskokatolickiego, nieliczną grupę stanowią prawosławni, członkowie Kościoła Zielonoświątkowców i członkowie Związku Świadków Jehowy. Romowie Karpaccy są najbiedniejszą grupą polskich Romów. Niski status ekonomiczny, a także samoizolacja Romów potęguje negatywny stereotyp Cygana w społeczeństwie polskim, co w przeszłości było powodem wielu wzajemnych konfliktów¹⁵.

W polskiej części pogranicza występuje również nieliczna mniejszość słowacka, która zamieszkuje przede wszystkim Spisz i Orawę. Największymi skupiskami Słowaków są niektóre gminy powiatu nowotarskiego (Nowy Targ, Łapsze Niżne i Jablonka), a także wcześniej wspomniana gmina Bukowina Tatrzańska. Słowacką przynależność narodową zadeklarowało w 2002 roku 1710 osób (nieoficjalnie może być ich nawet 10-20 tys.)¹⁶.

Znacznie ważniejszą rolę kwestie etniczne odgrywają w słowackiej części pogranicza. Wiąże się to z faktem, że Słowacja, w przeciwieństwie do Polski, nie jest państwem homogenicznym etnicznie, a mniejszości narodowe i etniczne stanowią znaczny odsetek obywateli tego kraju. Zgodnie ze spisem powszechnym z 2001 roku liczba ludności Słowacji wyniosła 5 379 455 obywateli, z czego przynależność do mniejszości narodowych zadeklarowało 704 315 osób (13,1% ogółu społeczeństwa)¹⁷.

Najliczniejszą grupą etniczną słowackiej części pogranicza, a także całej Słowacji, są Węgrzy zamieszkujący zwarty obszar wzdłuż południowej granicy tego państwa. Według danych z 2001 roku mniejszość węgierska liczyła 520 528 osób, co stanowiło 9,7% populacji Słowacji. Największymi skupiskami Węgrów na badanym obszarze są miasta: Królewski Chlmec (węg. Királyhelmece) i Wielkie Kapuszan (węg. Nagykapos), położone w południowo-wschodniej części województwa koszyckiego (Euroregion Karpacie)¹⁸. Mniejszość węgierska jest bardzo dobrze zorganizowana politycznie. Jako jedyna na Słowacji ma swoją reprezentację w Radzie Narodowej (obecnie 13 posłów partii Most-Híd), a w latach 1998-2006 i 2010-2012 współtworzyła koalicję rządową. Poza działalnością polityczną Węgrzy od lat prowadzą także aktywną politykę kulturalną na południu Słowacji. Ze względu na znaczną liczebność, zwarty obszar zamieszkania, skomplikowaną historię stosunków słowacko-węgierskich, a także współczesną politykę i rosnący nacjonalizm w obu państwach sytuacja mniejszości węgierskiej jest specyficznym i ważnym elementem polityki wewnętrznej i zagranicznej władz słowackich¹⁹.

Drugą najliczniejszą grupą etniczną na Słowacji są Romowie, którzy według oficjalnych danych stanowią 1,7% obywateli tego państwa. Nieoficjalnie ich liczbę szacuje się nawet

• • • • •

¹⁵ *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Romowie*, <http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/61/37/> [dostęp 15.01.2012]; H. Chałupczak, T. Browarek, op. cit., s. 234-238; G. Janusz, op. cit., s. 131-135.

¹⁶ *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Słowacy*, <http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/61/37/> [dostęp 15.01.2012]; K. Kaczmarczyk, *Stosunki polsko-słowackie w kontekście problematyki mniejszości narodowych*, „Ius et Administratio” 2005, nr 2, s. 126; G. Janusz, op. cit., s. 131-136.

¹⁷ *Ščítanie obyvateľov, domov a bytov v roku 2001*, <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=2205>, s. 14-15 [dostęp 15.01.2012]; J. Majo, M. Horňák, *Ethnic diversity in Slovakia*, „Europa XXI” 2007, nr 16, s. 194-198; E. Pałka, *Problematyka mniejszości narodowych na Słowacji*, [w:] E. Pałka (red.), *Współczesna Słowacja. Sytuacja wewnętrzna i pozycja międzynarodowa*, Wrocław 2010, s. 211-228.

¹⁸ R. Dohányos, G. Lelkes, K. Tóth, *Národnostné menšiny na Slovensku 2003*, Šamorín 2004, s. 16-19.

¹⁹ M. Gajdoš, S. Konečný, *Ethnic Minorities in Slovakia*, [w:] V. Bilčík, A. Duleba, M. Klyap, S. Mitryayeva (red.), *Role of the Carpathian Euroregion in Confronting its Minority Agenda*, Prešov-Uzhgorod 2001, s. 15-17; E. Irmanová, *Maďarska menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska a maďarska po roce 1989*, Ústí nad Labem 2005, s. 219.

na 300-500 tys. osób. Ludność romska rozproszona jest na obszarze całego kraju. Jej największe skupiska występują w województwach koszyckim i preszowskim we wschodniej części Słowacji (szczególnie w regionie Koszyc i Spiszu). Jest to, podobnie jak w Polsce, najbardziej upośledzona ekonomicznie mniejszość etniczna Słowacji. Społeczności romskiej brakuje wykształconych elit. Nie ma ona także swojej reprezentacji politycznej. Romowie są bardzo negatywnie postrzegani przez większość społeczeństwa słowackiego²⁰.

Po słowackiej stronie pogranicza można spotkać również przedstawicieli mniejszości ukraińskiej i łemkowskiej, a także nieliczną grupę Polaków. Ukraińcy, podobnie jak Łemkowie, zamieszkują północno-wschodnią część Słowacji, głównie województwo preszowskie (powiaty: Bardejów, Humenne, Stara Lubowla i Świdnik). Obie grupy stanowią łącznie ok. 0,6% ludności Słowacji. Według spisu powszechnego z 2001 roku na obszarze Słowacji żyje również 2600 osób pochodzenia polskiego. Większość z nich zamieszkuje polsko-słowacki obszar przygraniczny, głównie północną część słowackiej Orawy i Spiszu²¹.

POTENCJAŁ NAUKOWY

Dużym atutem pogranicza polsko-słowackiego jest jego potencjał naukowo-badawczy, na który składa się przede wszystkim szkolnictwo wyższe. W Polsce w tym aspekcie szczególną rolę odgrywa województwo małopolskie, które zajmuje trzecie miejsce w kraju, biorąc pod uwagę liczbę studentów (ponad 190 tys.). Małopolskie uczelnie kończy corocznie ok. 30 tys. absolwentów, w tym ponad 6 tys. – uczelnie techniczne. Region małopolski zajmuje drugie miejsce w kraju pod względem liczby pracowników naukowych. Posiada także bardzo dobrze rozwiniętą bazę naukową, na którą składają się 32 uniwersytety i ośrodki akademickie²².

Największym ośrodkiem akademickim w województwie małopolskim jest Kraków, w którym funkcjonują współcześnie 23 uczelnie wyższe, w tym kilka bardzo prestiżowych, m.in. Uniwersytet Jagielloński, Akademia Górniczo-Hutnicza, Akademia Ekonomiczna, Uniwersytet Pedagogiczny, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Politechnika Krakowska, a także Akademia Rolnicza, Akademia Sztuk Pięknych i Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna. W całym mieście uczy się aktualnie szacunkowo ponad 212 tys. studentów, a kadre naukowo-dydaktyczną tworzy ok. 22 tys. pracowników naukowych (w tym 1427 profesorów). Krakowskie uczelnie ekonomiczne ściśle współpracują z biznesem i przemysłem, wykonując dla nich różnego rodzaju badania i ekspertyzy. Odnoszą także sukcesy w sektorze wysokich technologii. Dużą renomą cieszą się zasoby Biblioteki Jagiellońskiej²³.

Poza Krakowem ważnym ośrodkiem naukowym w województwie małopolskim jest Nowy Sącz, gdzie od 1992 roku działa Wyższa Szkoła Biznesu – National Louis University z amerykańskim programem nauczania. Obecnie szkoła kształci 4,5 tys. studentów i zatrudnia 181 etatowych pracowników. Wyższa Szkoła Biznesu od lat zajmuje wysokie, często pierwsze miejsca, w różnych branżowych rankingach i konkursach. Uznawana jest za

²⁰ A. Jurová, *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*, Bratislava 1993, s. 99; eadem, *Problemy integrácie Rómov na Slovensku*, [w:] O. Šrajnerová (red.), *Migrace, tolerance, integrace II*, Opava 2005, s. 227; R. Dohányos, G. Lelkes, K. Tóth, op. cit., s. 16-19.

²¹ R. Dohányos, G. Lelkes, K. Tóth, op. cit., s. 16-19.

²² *Program Współpracy Transgranicznej...*, s. 13.

²³ Informacje na podstawie Miejskiej Platformy Internetowej Magiczny Kraków: http://www.krakow.pl/biznes/3650,artykul,potencjal_naukowy.html [dostęp 18.01.2012].

jedną z najlepszych uczelni prywatnych w Polsce²⁴. Znaczącym potencjałem naukowym wykazuje się także Tarnów, gdzie działają Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Wyższe Seminarium Duchowne oraz Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna. W mieście swoje kampusy i zamiejscowe ośrodki mają również Wyższa Szkoła Biznesu, Uniwersytet Papieński Jana Pawła II i Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie²⁵.

Drugim ważnym ośrodkiem naukowym i dydaktycznym oddziaływającym na polsko-słowackie pogranicze są Katowice. W mieście tym na 20 uczelniach studiuje aktualnie ponad 80 tys. studentów²⁶. Dużym prestiżem cieszą się przede wszystkim Uniwersytet Śląski oraz Śląski Uniwersytet Medyczny. Na obu uczelniach kształci się obecnie blisko 40 tys. studentów. Kadra naukowa liczy natomiast ponad 3,3 tys. pracowników²⁷. Wysokie miejsca w branżowych rankingach zajmują również inne uczelnie katowickie, m.in. Akademia Ekonomiczna, Akademia Wychowania Fizycznego, Akademia Muzyczna.

W województwie podkarpackim czołową rolę w zakresie edukacji na poziomie szkolnictwa wyższego pełni Rzeszów. Jest to największy we wschodniej części pogranicza ośrodek akademicki (ponad 60 tys. studentów), który tworzą przede wszystkim Uniwersytet Rzeszowski, Politechnika Rzeszowska, a także Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania. Największą uczelnią w mieście jest Uniwersytet Rzeszowski, który aktualnie kształci blisko 23 tys. studentów i zatrudnia 1200 nauczycieli akademickich. Politechnika Rzeszowska stanowi największą uczelnię techniczną południowo-wschodniej Polski. Jako jedyna w kraju kształci pilotów lotnictwa cywilnego. Natomiast Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania jest największą niepubliczną uczelnią całego Podkarpacia²⁸. Poza ośrodkiem rzeszowskim w województwie podkarpackim funkcjonują m.in. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Jarosławiu, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Stalowej Woli, Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyśle.

Na Podbeskidziu największym ośrodkiem akademickim jest Bielsko-Biała, gdzie obecnie działają dwie publiczne uczelnie wyższe: Akademia Techniczno-Humanistyczna i Kolegium Nauczycielskie oraz filia Akademii Ekonomicznej w Katowicach. Największą w mieście jest ta pierwsza uczelnia, która aktualnie kształci ponad 9 tys. studentów²⁹. W Kolegium Nauczycielskim obecnie uczy się ponad 1100 osób, jest to więc największa tego typu placówka w Polsce³⁰. W Bielsku-Białej funkcjonuje również szereg uczelni niepublicznych, m.in. największa uczelnia niepubliczna Podbeskidzia – Wyższa Szkoła Bankowości i Finansów oraz Wyższa Szkoła Administracji.

W części słowackiej pogranicza najważniejszym miastem uniwersyteckim są Koszyce. W tym drugim co do wielkości mieście Słowacji i najważniejszym ośrodku miejskim w regionie funkcjonują obecnie trzy publiczne uczelnie wyższe: Uniwersytet im Szafarika, Politechnika i Akademia Weterynaryjna. Pierwsza uczelnia kształci obecnie na 5 wydzia-

• • • • •

²⁴ Informacje na podstawie strony internetowej Wyższej Szkoły Biznesu w Nowym Sączu: <http://www.wsb-nlu.edu.pl> [dostęp 15.02.2012].

²⁵ Informacje na podstawie strony internetowej Urzędu Miasta Tarnów: <http://www.tarnow.pl/index.php/pol/Nauka/Uczelnie-tarnowskie> [dostęp 15.02.2012].

²⁶ Informacje na podstawie strony internetowej kampanii „Studiuj w Katowicach” Urzędu Miasta Katowice: <http://www.studiujwkatowicach.pl/index.php/uczelnie.html> [dostęp 15.02.2012].

²⁷ Informacje na podstawie strony internetowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach: <http://www.us.edu.pl/fakty-i-liczby-0> [dostęp 30.02.2012] oraz strony internetowej Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach: <http://www.sum.edu.pl/aktualnosci.php?News=31&wid=7> [dostęp 30.02.2012].

²⁸ Informacje na podstawie Portalu Uczelnie Rzeszów: <http://www.uczelnie.rzeszow.pl/offer/1/1/uczelnie-wyzsze.html> [dostęp 15.03.2012].

²⁹ Informacje na podstawie strony internetowej Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej: <http://info.ath.bielsko.pl/> [dostęp 30.03.2012].

³⁰ Informacje na podstawie strony internetowej Kolegium Nauczycielskiego w Bielsku-Białej: <http://kn.edu.pl/content/view/12/95/> [dostęp 30.03.2012].

łach ponad 7,5 tys. studentów i zatrudnia 538 samodzielnych pracowników naukowych³¹. Politechnika Koszycka jest drugą, po Bratysławskiej, największą uczelnią techniczną na Słowacji. Aktualnie na uczelni studiuje ponad 9 tys. osób i zatrudnionych jest ok. 900 pracowników naukowych. Politechnika stanowi ważne zaplecze intelektualne słowackiego przemysłu, ściśle współpracuje z największymi przedsiębiorstwami w regionie³². Akademia Weterynaryjna jest natomiast jedyną tego typu instytucją naukową na Słowacji³³. W mieście działa także prywatna Wyższa Szkoła Zarządzania Bezpieczeństwem³⁴.

Drugim ważnym ośrodkiem naukowym po słowackiej stronie granicy jest Preszów, gdzie od 1997 roku działa Uniwersytet Preszowski. Uczelnia aktualnie kształci na 8 wydziałach ponad 12 tys. studentów³⁵. W Preszowie funkcjonuje również niepubliczna Międzynarodowa Szkoła Zarządzania³⁶. Zamiejscowy wydział posiada w mieście Politechnika Koszycka. Innymi ważnymi uczelniami w regionie są: Uniwersytet Żyliński, Akademia Sił Zbrojnych w Liptowskim Mikulaszu, Katolicki Uniwersytet w Ružomberku³⁷.

Należy podkreślić, że w ostatnich latach nastąpił na pograniczu znaczny wzrost liczby osób posiadających wykształcenie zawodowe, średnie oraz wyższe. Nastąpił także dynamiczny wzrost liczby studentów. W 2004 roku, w stosunku do roku poprzedniego, liczba osób studiujących na uczelniach wyższych wzrosła po stronie polskiej o 5,5%, a w części słowackiej o 23%. Pomimo to nie zaobserwowano w regionie wystarczającej koordynacji między systemem kształcenia a potrzebami lokalnego rynku pracy³⁸.

POTENCJAŁ KULTUROWY

Obszar pogranicza stanowi jeden z najciekawszych i najaktywniejszych kulturowo regionów Polski oraz Słowacji. Cechą specyficzną pogranicza jest stosunkowo wysoka spójność społeczna. Wyraża się ona w takich zjawiskach, jak: duża aktywność wyborcza, wysoki udział w praktykach religijnych, niski poziom rozwodów i samobójstw, występowanie licznych organizacji pozarządowych, żywotność folkloru i lokalnych tradycji. Mieszkańcy pogranicza wykazują wielkie przywiązanie do miejsca swego urodzenia. Cechuje ich życzliwość w stosunku do obcych, chęć bezinteresownej pomocy sąsiadom, przestrzeganie zasad współżycia we wspólnocie. Od wielu lat obszar pogranicza charakteryzuje wysoka frekwencja wyborcza. W sensie politycznym mieszkańcy regionu prezentują zdecydowanie poglądy prawicowe i konserwatywne. Stałość zachowań wyborczych wynika z dobrze zachowanych więzi społecznych, układu osadniczego, roli wspólnot parafialnych, a także peryferyjnego położenia badanego obszaru. Z doświadczeń historycznych, przede wszyst-

• • • • •

³¹ Informacje na podstawie strony internetowej Uniwersytetu im. Szafarika w Koszycach: <http://www.upjs.sk/univerzita/info/o-univerzite/> [dostęp 15.04.2012].

³² Informacje na podstawie strony internetowej Politechniki Koszyckiej: <http://www.tuke.sk/tuke/univerzita> [dostęp 15.04.2012].

³³ Informacje na podstawie strony internetowej Akademii Weterynaryjnej w Koszycach: <http://www.uvm.sk/node/4> [dostęp 15.04.2012].

³⁴ Informacje na podstawie strony internetowej Wyższej Szkoły Zarządzania Bezpieczeństwem w Koszycach: <http://www.vsbm.sk/index.html> [dostęp 20.04.2012].

³⁵ Informacje na podstawie strony internetowej Uniwersytetu Preszowskiego: <http://www.unipo.sk/informacie-o-univerzite> [dostęp 20.04.2012].

³⁶ Informacje na podstawie strony internetowej Międzynarodowej Szkoły Zarządzania w Preszowie: <http://www.ismpo.sk/ism> [dostęp 20.04.2012].

³⁷ Informacje na podstawie strony internetowej Uniwersytetu Katolickiego w Ružomberku: <http://www.ku.sk/index.php/ouniverzite.html> [dostęp 20.04.2012].

³⁸ *Program Współpracy Transgranicznej...*, s. 19.

kim przynależności do zaboru austriackiego, ludność pogranicza wyniosła silne przywiązanie do idei wolności i samorządności. Lokalna społeczność bardzo dobrze radzi sobie w realiach wolnego rynku. Dużym szacunkiem cieszy się w regionie Kościół katolicki. Religijność mieszkańców determinuje określony model rodziny, a także przestrzeganie ustalonego kodeksu moralnego³⁹.

Pogranicze karpackie stanowi największy w Polsce i na Słowacji obszar koncentracji kultury ludowej związanej z tradycją i obrzędowością religijną. Mimo zaawansowanych procesów przemian krajobrazu kulturowego do dziś na pograniczu zachowały się elementy kultury pasterskiej. W tym sensie swoistym fenomenem pozostaje Podhale, gdzie na co dzień noszony jest strój ludowy. Tradycyjny ubiór jest współcześnie uważany za istotny wyznacznik góralskości. Charakterystycznym rodzajem sztuki plastycznej Karpat jest snycerstwo (rzeźba w drewnie), tradycyjnie związane z pasterstwem. Popularną dziedziną rzemiosła artystycznego na terenach karpackich jest także kowalstwo. W niektórych miejscowościach pogranicza (Koniakowie, Istebnej) dobrze rozwinięte jest koronkarstwo szydełkowe. Karpaty, szczególnie Żywiecczyzna, Orawa, Podhale i Spisz, to region największego skupiska malarstwa na szkle, tradycyjnie przedstawiającego tematykę religijną oraz motywy zbójnicze⁴⁰.

Ważną część dziedzictwa kulturowego pogranicza stanowi folklor góralski, na który składa się wiele elementów. Jednym z nich jest gwara występująca głównie na Podhalu, Spiszu i Orawie. Ponadto na pograniczu bardzo popularne są różnego rodzaju zwyczaje związane z pasterstwem. Na Podhalu współcześnie zachowały się także zwyczaje związane z tradycyjnym weselem. Niezwykle ciekawą część kultury duchowej regionu stanowi folklor słowny, muzyczny i taneczny. Do pierwszej kategorii można zaliczyć prozę ludową, poezję, teatr ludowy. Popularną tematyką w ludowej prozie i poezji jest postać legendarnego zbójnika Janosika, rozpowszechnione są również opowieści o istotach nadprzyrodzonych. W Karpatach występuje bogactwo instrumentów muzycznych; najpopularniejszym instrumentem w regionie są skrzypce. Z folklorem muzycznym ściśle wiąże się folklor taneczny. Na Podtatrzu dominują tańce zbójnicze. Duży wpływ na rozwój tańca ludowego w regionie wywarł węgierski czardasz⁴¹.

Pogranicze skupia na swoim obszarze liczne ośrodki kultu religijnego, jest także miejscem pielgrzymek wyznawców różnych odłamów chrześcijaństwa oraz judaizmu. Ruch pielgrzymkowy do miejsc kultu religijnego w Karpatach ma tradycje sięgające średniowiecza. Obecnie po polskiej stronie pogranicza funkcjonują 133 ośrodki religijne, z których blisko 75% związanych jest z kultem maryjnym. Główną rolę odgrywają takie ośrodki, jak: Kalwaria Zebrzydowska, Kalwaria Pałacowska, Tuchów i Ludźmierz. Coraz większe znaczenie zyskują Wiktorówki w Tatrach, Stara Wieś, Futoma, Leżajsk, Borek Stary, Odporyszów lub Krzeptówki w Zakopanem. Pogranicze to także miejsce szczególnej formy pielgrzymowania – peregrynacji cudownych wizerunków. Zasięg regionalny miała m.in. peregrynacja kopii wizerunku Matki Boskiej Ludźmierskiej w latach 1987-1988, zasięg lokalny – wędrówki cudownego obrazu Pana Jezusa Kobyłańskiego (w latach 1979-1981). Wyraźne ożywienie ruchu pielgrzymkowego w regionie wiąże się z pontyfikatem Jana Pawła II i jego podróżami do Polski, podczas których odwiedzał także ośrodki karpackie.

• • • • •

³⁹ *Strategia rozwoju polsko-słowackich obszarów przygranicznych na lata 2000-2006*, Materiały Biura Euroregionu Tatr w Nowym Targu, s. 1; M. Soja, *Cykle rozwoju Karpat Polskich w XIX i XX wieku*, Kraków 2008, s. 8-9.

⁴⁰ M. Maj, *Kultura ludowa*, [w:] J. Warszyńska (red.), *Karpaty Polskie. Przyroda, człowiek i jego działalność*, Kraków 1995, s. 182-196.

⁴¹ Z. Krišková, J. Kamocki, *Kultura ludowa Podtatrza*, [w:] W. Skupień (red.), *Tatry i Podtatrze*, Zakopane–Poprad 2000, s. 332-334.

Pod wpływem działalności papieża Polaka specyficznym ośrodkiem parapielgrzymek stały się Wadowice.

Silne wpływy prawosławia oraz grekokatolicyzmu zaznaczyły się we wschodniej części pogranicza, na wschód od doliny Dunajca. Od końca XVII wieku szczególne znaczenie dla grekokatolików miały Jaślicka i Izby. Od początku swojego istnienia ważnym ośrodkiem pielgrzymkowym była Kalwaria Pałacowska. Do II wojny światowej najbardziej znanym unickim ośrodkiem maryjnym w Bieszczadach była Łopianka. Popularnymi ośrodkami kultu były m.in. Chyrow, Ustianowa Górna, Równia. W okresie międzywojennym w Karpatach pojawił się nowy ośrodek religijny związany z prawosławiem – Święta Góra Jawor w Beskidzie Niskim. Ważnym miejscem kultu dla wyznawców prawosławia były także Komarnice. Po 1947 roku, w związku z wysiedleniami ludności ukraińskiej i łemkowskiej, działalność wyżej wymienionych ośrodków religijnych zamarła. Dopiero w ostatnim czasie część z nich ponownie zaczyna pełnić funkcję religijną.

Na terenie Karpat przez szereg stuleci istotną rolę odgrywał judaizm. Pod koniec XVIII wieku na pograniczu popularne stały się wędrówki religijne (parapielgrzymki) chasydów do rezydencji ich przywódców – cadyków. Głównym ośrodkiem chasydyzmu był w tym okresie Dynów, gdzie żył i działał znany cadyk Cwi Elimelech Szapiro. W XIX wieku ważną rolę zaczął odgrywać Rymanów, gdzie rezydował Menahem Mendel i jego uczeń Cwi Hirsch. Miasto w tym czasie było jednym z najważniejszych ośrodków chasydzkich na ziemiach polskich. Znaczenie regionalne miał ponadto Stary Sącz, gdzie działał cadyk Chaim Halberstam, a także Bobowa, w której swoją siedzibę miał cadyk Salomon Ben Natan, założyciel bobowskiej linii dynastii sądeckiej. Ośrodki chasydzkie działały na pograniczu do wybuchu II wojny światowej⁴².

O kulturze materialnej pogranicza świadczą liczne zabytki architektury sakralnej i świeckiej. Od XIII wieku w dolinach Popradu i Dunajca wykształciła się linia obronna murowanych zamków wieżowych, po których pozostały współcześnie dobrze zachowane ruiny w Muszynie, Rytrze, Czorszynie, Nowym Sączu, Tropszynie, Czchowie i Melsztynie. Kierunku południowo-zachodniego broniły zamki w Żywcu, Lanckoronie, Dobczycach. W części wschodniej zachowały się zamki w Sobieniu, Sanoku oraz Odrzykoniu⁴³. Po stronie słowackiej najlepiej zachowanymi zespołami zamkowymi są obecnie Zamek Spiski, Orawski, Kieżmarski, Lubowlański, Liptowski oraz Likawski, usytuowane w bezpośrednim sąsiedztwie Tatr⁴⁴.

Obok budownictwa obronnego na całym pograniczu dobrze rozwinięte są liczne fundacje sakralne, klasztorne i parafialne. W polskiej części regionu najwcześniej zasiedlona została dolina Dunajca, gdzie obecnie można spotkać liczne murowane kościoły gotyckie (Stary i Nowy Sącz, Krościenko, Łapsze Niżne, Kacwin, Niedzica). Część z nich pełniła w przeszłości także funkcje obronne (Frydman, Krempachy, Gnojnik). W XIII wieku zaczęły pojawiać się na pograniczu pierwsze fundacje związane z zakonami żebraczymi (Stary i Nowy Sącz, Krosno, Sanok). Na szczególną uwagę zasługuje klasztor Klarysek w Starym Sączu ufundowany przez błogosławioną Kingę. Unikatowy przykład budownictwa sakralnego w dolinie górnego Dunajca tworzą pochodzące z XV wieku kościoły drewniane w Dębnie, Łopusznej, Harkłowej oraz Grywałdzie. We wschodniej części pogranicza bardzo popularne są drewniane, zrębowe cerkwie, o charakterystycznej sylwetce trzech baniastych latarni. Przykładem tego typu budowli po polskiej stronie jest cerkiew w Szczawniku⁴⁵.

• • • • •

⁴² A. Jackowski, *Ośrodki kultu religijnego*, [w:] J. Warszyńska, op. cit., s. 197-203.

⁴³ T. Węclawowicz, *Przemiany krajobrazu kulturowego Karpat Polskich*, [w:] J. Warszyńska, op. cit., s. 171.

⁴⁴ Z. Kollárová, *Kultura i sztuka Słowackiego Podtatru*, [w:] W. Skupień, op. cit., s. 249-251; B. Kaššovic, *Zamek Orawski i słowacko-polskie sąsiedztwo*, „Pogranicze Polsko-Słowackie” 2005, nr 2, s. 24-28.

⁴⁵ T. Węclawowicz, op. cit., s. 171-173.

Na Słowacji regionem najbogatszym w średniowieczne zabytki jest Spisz. Do najstarszych spiskich budowli zalicza się kościół w Chrasti nad Hornadem, a także późnoromański klasztor cystersów w Spiskim Szczawniku. Ciekawą budowlą w stylu późnego gotyku jest kaplica cmentarna Zapolyów w Czwartku Spiskim. Ewenementem na skalę europejską są ołtarze skrzydłowe w Lewoczy, Kapitułe Spiskiej i Sobocie Spiskiej. Liczący aż 18,5 m wysokości główny ołtarz kościoła św. Jakuba w Lewoczy należy do najwyższych późnogotyckich ołtarzy w Europie. Jego twórcą jest uważany za ucznia Wita Stwosza, mistrz Paweł z Lewoczy. W Liptowskim Mikulaszu na Liptowie znajduje się kaplica romańska z XII wieku, a także wczesnogotycki kościół św. Mikołaja z XIII wieku. Na Orawie najważniejsze zabytki gotyckie zlokalizowane są w Twardoszynie, Trstenie i Dolnym Kubinie⁴⁶. Od 1681 roku ewangelicy na Słowacji uzyskali prawo do budowy tzw. kościołów artykułowych. Współcześnie na pograniczu tego typu świątynie zachowały się w Kieżmarku i Liptowskim Krzyżu. Drugi z wymienionych obiektów jest obecnie jednym z najlepiej zachowanych i największych drewnianych kościołów w Europie. Na Orawie kościoły artykułowe zachowały się w Istebnym i Leszczynach. Na słowackim Spiszu spotkać można także greckokatolickie cerkwie (m.in. w Matysowej)⁴⁷.

Z pograniczem, głównie Podhale, związany jest nowy, specyficzny styl architektury drewnianej, zwany zakopiańskim. Jego twórcą i propagatorem był Stanisław Witkiewicz. Pierwszym obiektem w nowym stylu była willa „Koliba” w Zakopanem. Kolejnymi budynkami zaprojektowanymi w tym mieście przez Witkiewicza były m.in. dom „Pod Jedłami”, kaplica Uznańskich w Jaszczurówce. Na przełomie XIX i XX wieku styl zakopiański zyskał popularność także poza Zakopanem. Nurt architektury regionalnej kontynuowany był także po II wojnie światowej, w latach 40. i 50. Budynki z tego okresu są czasem określane mianem stylu nowozakopiańskiego lub neozakopiańskiego. Architektura tego typu łączyła w sobie cechy regionalne z wymogami socrealizmu. Współcześnie przykładem stylu neozakopiańskiego jest m.in. schronisko PTTK na Ornaku w Tatrach⁴⁸.

Dziedzictwo historyczne i kulturowe regionu uzupełniają zabytkowe układy wsi (Chochółów, Wilkoliniec), stare układy urbanistyczne miast i miasteczek, zespoły dworskie z parkami, liczne miejsca historyczne (cmentarze z I wojny światowej), stanowiska archeologiczne i zabytki techniki (Jaskinia Obłazowa, park archeologiczny Hawranek). Warto zwrócić uwagę na zabytkowe systemy komunikacyjne (drogi fortecne, kanały) oraz liczne obszary historyczne. Wiele z wyżej wymienionych obiektów wpisanych jest na Światową Listę Dziedzictwa Kulturowego UNESCO⁴⁹.

Różnorodność pogranicza wiąże się z dużą koncentracją instytucji kultury. Na podstawie badań można stwierdzić, że w słowackiej części pogranicza w 2004 roku wystąpił nieznaczny spadek liczby osób korzystających z instytucji kultury. Mimo stałej liczby teatrów i bibliotek, frekwencja w tych instytucjach spadła, odpowiednio, o 2,5 i 2,4%. Zupełnie inna sytuacja wystąpiła w polskiej części pogranicza, gdzie liczba mieszkańców korzystających z infrastruktury kulturalnej wzrosła w latach 2003-2004 o 8%⁵⁰.

• • • • •

⁴⁶ Z. Kollárová, op. cit., s. 249-251.

⁴⁷ J. Langer, *Drewniane kościoły na Podtatrzu*, „Pogranicze Polsko-Słowackie” 2005, nr 2, s. 28-32.

⁴⁸ Z. Moździerz, *Kultura i sztuka Polskiego Podtatrza. Architektura i budownictwo*, [w:] W. Skupień, op. cit., s. 294-298.

⁴⁹ S. Sacha, *Zasoby turystyczne karpackich obszarów przygranicznych i ich wykorzystanie*, [w:] T. Burzyński, K. Szaflarski (red.), *Planowanie turystyki na szczeblu regionalnym i lokalnym. Rola turystyki na obszarach przygranicznych*, Zakopane 2000, s. 134.

⁵⁰ *Program Współpracy Transgranicznej...*, s. 21.

POTENCJAŁ GOSPODARCZY

Pogranicze polsko-słowackie jest obszarem wykazującym niższy poziom rozwoju gospodarczego w stosunku do pozostałych części Polski i Słowacji. Istotne zróżnicowanie występuje także w obrębie samego regionu. Analiza danych dotyczących funkcjonowania gospodarki, produktywności oraz inwestycji wskazuje na bardziej dynamiczny rozwój zachodniej części pogranicza, przede wszystkim regionu bielsko-bialskiego i żylińskiego. Slabsze wskaźniki gospodarcze widoczne są natomiast we wschodniej części badanego obszaru. Najslabiej rozwinięte są regiony: nowosądecki i krośnieńsko-przemyski w części polskiej oraz preszowski po stronie słowackiej. Wschodnią część pogranicza charakteryzuje wyższy poziom bezrobocia, niższa dostępność do nowoczesnych technologii, niższy poziom konkurencyjności i produktywności i przede wszystkim niższy standard życia mieszkańców, szczególnie na obszarach wiejskich⁵¹.

Slabo rozwija się na pograniczu sektor małych i średnich przedsiębiorstw. Charakteryzuje go niski poziom konkurencyjności i produkcyjności, a także nieznaczny udział w handlu zagranicznym i inwestycjach. Sektor tworzą głównie firmy rodzinne, które zatrudniają ograniczoną liczbę pracowników i nie posiadają dostatecznych środków finansowych na rozwój. Część tej działalności związana jest z upadającymi branżami i wymaga szybkiej restrukturyzacji⁵². Rekomendowanymi działaniami służącymi promocji małych i średnich przedsiębiorstw powinny być przede wszystkim: wymiana doświadczeń między podmiotami gospodarczymi i władzami regionalnymi i lokalnymi, wymiana informacji o preferowanych kierunkach rozwoju regionalnego i lokalnego, wspólne przygotowywanie materiałów promocyjnych pokazujących mocne strony pogranicza⁵³.

Pogranicze cechuje jednolita struktura zatrudnienia lokalnego rynku pracy. W 2004 roku w polskiej części pogranicza w sektorze rolnictwa zatrudnionych było aż 27,3% osób w wieku produkcyjnym. Poziom zatrudnienia w sektorze produkcji i budownictwa wyniósł 28,7%, a w usługach – 44%. Korzystniejszymi wskaźnikami wykazała się strona słowacka, gdzie poziom zatrudnienia w wyżej wymienionych sektorach gospodarki wyniósł odpowiednio: 4,8%, 37,6% i 57,6%. Ponadto część słowacka pogranicza wykazała znaczny wzrost zatrudnienia w sektorze usług – w latach 2002-2004 wyniósł on blisko 5,3%. W tym czasie nie zanotowano tak znaczących zmian na polskim obszarze przygranicznym. Po stronie polskiej w badanym okresie slabo rozwijały się także usługi rynkowe. W niektórych powiatach wschodniej części pogranicza udział tego typu usług w lokalnym rynku pracy nie przekroczył 10%. Ośrodki miejskie nastawiły się natomiast głównie na sektor produkcyjny⁵⁴.

Ważnym problemem społecznym na wspólnym pograniczu jest wysoki poziom bezrobocia. Główną przyczyną takiego stanu jest przede wszystkim niska skuteczność systemu edukacyjnego, mała mobilność siły roboczej, a w ostatnim czasie także ogólnoswiatowy kryzys gospodarczy. Negatywny wpływ na poziom zatrudnienia na badanym obszarze ma ukryte bezrobocie agrarne oraz wchodzący obecnie na rynek pracy wyż demograficzny z lat 70. i 80. Bezrobocie na pograniczu dotyka przede wszystkim osoby młode (15-24) i jest zlokalizowane głównie w jego wschodniej części. Z najwyższymi wskaźnikami bezrobocia mamy do czynienia w regionie nowosądeckim i województwie preszowskim, gdzie odsetek młodych osób pozostających bez pracy przewyższa średnią unijną oraz średnie krajowe Polski i Słowacji⁵⁵.

• • • • •

⁵¹ Ibidem, s. 12-13.

⁵² Ibidem, s. 15.

⁵³ T. Kudłacz, *Uwarunkowania rozwoju polsko-słowackiej strefy przygranicznej*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 1995, nr 453, s. 104.

⁵⁴ *Program Współpracy Transgranicznej...*, s. 15.

⁵⁵ Ibidem, s. 16.

Rozwój gospodarczy pogranicza możliwy jest tylko dzięki istnieniu odpowiedniej infrastruktury transportowej i komunikacyjnej. Na współczesną polsko-słowacką sieć transportową składa się system dróg i linii kolejowych nawiązujący do historycznych powiązań komunikacyjnych w wymiarze europejskim. W 2002 roku na wspólnym pograniczu istniało łącznie 27 linii transgranicznych, w tym: 3 linie kolejowe i 24 połączenia drogowe. Najgęstsza sieć powiązań kolejowych i autobusowych ukształtowała się w środkowej części pogranicza i tworzą ją szlaki komunikacyjne łączące Spisz, Orawę, Podhale i Beskid Sądecki. Stosunkowo gęsta sieć komunikacyjna występuje we wschodniej części regionu (np. szlak kolejowy Sanok–Humenne). Najstabilniej rozwinięta jest natomiast zachodnia część pogranicza, gdzie jedynymi ważnymi transgranicznymi połączeniami są linia kolejowa przez Zwardoń oraz połączenia biegnące przez Czechy.

Na całym pograniczu wykształciło się w ostatnich latach kilka ważnych ośrodków komunikacji transgranicznej. Charakter ponadregionalny mają przede wszystkim Kraków, Katowice i Koszyce. Na płaszczyźnie regionalnej najważniejszymi centrami są natomiast: Nowy Targ, Stara Lubowla, Preszów, Czadca, Żylin, Nowy Sącz i Piwniczna. Bardzo słabo rozwinięty w regionie jest transport wodny i lotniczy. Duże znaczenie może odegrać w najbliższych latach komunikacja lotnicza, wykorzystując istniejące lotniska w Popradzie, Koszycach, Rzeszowie, a także Krakowie i Katowicach⁵⁶. Polską część pogranicza charakteryzuje niewielki udział dróg dwujezdniowych, przystosowanych do transportu towarowego. Także jakość dróg, szczególnie tych lokalnych, jest bardzo niska. Na Słowacji stan infrastruktury drogowej jest zdecydowanie lepszy niż w Polsce. Występuje tam również większa liczba dróg dwujezdniowych, w tym autostrad (m.in. autostrada D1). Cały obszar pogranicza cechuje niski poziom bezpieczeństwa związanego z infrastrukturą transportową. Reasumując, można stwierdzić, że aktualny stan dróg nie jest dostosowany do potrzeb pogranicza⁵⁷.

Mimo utrudnień związanych ze środowiskiem przyrodniczym regionu stosunkowo dobrze rozwinięta jest infrastruktura graniczna. W 1990 roku na pograniczu polsko-słowackim istniało zaledwie 5 przejść granicznych. W ciągu kolejnych 5 lat powstało 6 nowych przejść, tym samym zanotowano ponaddwukrotny wzrost ich liczby. Po podpisaniu polsko-słowackiej umowy o małym ruchu granicznym w 1996 roku zaczęto tworzyć przejścia graniczne dla mieszkańców gmin przygranicznych. Do 1998 roku utworzonych zostało 15 tego typu przejść. W 1999 roku powstały kolejne 22 nowe przejścia turystyczne, niemające jednak znaczenia dla komunikacji drogowej i kolejowej. Obecnie na pograniczu funkcjonuje 56 przejść granicznych, z czego 3 kolejowe, a 28 to przejścia przeznaczone dla małego ruchu granicznego. Przez całe lata 90. w szybkim tempie rozwijał się ruch graniczny – od 6,2 mln osób w 1990 do 21 mln w 2000 roku. W latach 90. zmniejszała się także średnia odległość pomiędzy przejściami granicznymi – ze 105,5 km w 1990 do 19,5 km w 1998 roku. Za najważniejsze czynniki ograniczające rozwój infrastruktury granicznej uznaje się: zniszczoną infrastrukturę kolejową i niską jakość dróg, brak transgranicznych mostów, niespójność polsko-słowackich przepisów prawnych, brak podstaw prawnych współpracy na różnych szczeblach zarządzania i w zakresie planowania przestrzennego, ograniczone środki finansowe na rozwój i modernizację infrastruktury granicznej, a także niewystarczającą liczbę przejść turystycznych⁵⁸.

Ważną rolę w rozwoju gospodarczym regionu pełni również infrastruktura komunikacyjna. Pogranicze polsko-słowackie charakteryzuje się jednak stosunkowo niskim pozio-

• • • • •

⁵⁶ M. Więckowski, *Przyrodnicze uwarunkowania...*, s. 149-150.

⁵⁷ *Program Współpracy Transgranicznej...*, s. 12.

⁵⁸ M. Więckowski, *Kształtowanie się transgranicznej polsko-słowackiej sieci transportowej*, „Prace Komisji Geografii Komunikacji PTG” 2000, nr 6, s. 213.

mem informatyzacji i niewystarczającym dostępem do usług teleinformatycznych. Szczególnie niskimi wskaźnikami wykazuje się strona słowacka. W regionie Preszowa zaledwie 2,54% gospodarstw domowych posiada dostęp do internetu i sprzętu komputerowego. Podobnie jest w sąsiednim regionie Żyliny, gdzie tylko 2,65% gospodarstw domowych ma możliwość korzystania z internetu. Nieco lepiej wygląda sytuacja w polskiej części pogranicza, gdzie średnio 6,4% gospodarstw ma dostęp do internetu, a 11,6% posiada sprzęt komputerowy. Niska dostępność usług technologii informacyjnej (IT) spowodowana jest przede wszystkim fizyczną niedostępnością tego rodzaju infrastruktury na obszarach górskich, wysokimi kosztami podłączenia i uzyskania dobrych jakościowo usług internetowych, a także wysokimi cenami oprogramowania w stosunku do możliwości finansowych lokalnych społeczności⁵⁹.

POTENCJAŁ TURYSTYCZNY

Region karpacki ma wszelkie warunki do rozwoju i wykorzystania nowych trendów związanych z wypoczynkiem, turystyką, ekoturystyką i agroturystyką. Potencjał przyrodniczy i kulturowy otwiera nowe możliwości dla całorocznej turystyki i rekreacji, głównie w miejscach, gdzie funkcjonują liczne ośrodki sportów zimowych⁶⁰. Szczególnie miejsce na mapie turystycznej pogranicza zajmują Tatry, jedyne w Polsce góry o charakterze alpejskim, stwarzające możliwości uprawiania turystyki kwalifikowanej. Zakopane, położone w bezpośrednim sąsiedztwie Tatr, należy do najpopularniejszych miejscowości turystycznych w Polsce. Znaczenie turystyczne posiadają również: Bukowina Tatrzańska, Poronin, Kościelisko, Chochółów. Duża atrakcyjność krajobrazu cechuje Pieniny z przełomem Dunajca, licznymi zabytkami kultury, uzdrowiskami (Szczawnica, Krościenko), a także zbiornikiem retencyjnym w Czorsztynie.

Ważnym regionem turystycznym są również Beskidy, które charakteryzuje duża leśność (60%), liczne rzeki i zbiorniki retencyjne umożliwiające uprawianie sportów wodnych, a także znaczne zasoby wód mineralnych (Ustroń). Największym nasileniem ruchu turystycznego odznacza się Beskid Śląski, w którym istnieją sprzyjające warunki dla turystyki narciarskiej. Ważniejszymi miejscowościami turystycznymi w regionie są Szczyrk, Wisła, Brenna i Istebna. W Beskidzie Żywieckim duże znaczenie sportowo-rekreacyjne ma zbiornik retencyjny na Sole. W Beskidzie Wyspowym występują znaczne zasoby wód mineralnych, na których bazie rozwinęło się znane uzdrowisko dziecięce w Rabce. W Beskidzie Sądeckim na uwagę zasługuje przełomowa dolina Popradu, a także mające długie tradycje uzdrowisko w Krynicy. Charakterystyczna dla Beskidu Niskiego jest atrakcyjność kulturowa (kultura łemkowska, liczne cmentarze z okresu I wojny światowej), a także działające od XIX wieku znane uzdrowiska w Iwoniczu i Rymanowie Zdroju. Osobliwością Bieszczad są rozległe połoniny, stanowiące w sezonie zimowym tereny narciarskie. Duże znaczenie turystyczne w regionie mają zbiorniki retencyjne na Sanie (Myczkowce i Solina). Popularne wśród turystów są również Beskid Mały, Gorce i Pogórze Karpackie⁶¹.

Słowacką część pogranicza wyróżnia bogactwo przyrodnicze i krajobrazowe. Najważniejszym regionem turystycznym, podobnie jak po polskiej stronie, są Tatry. W ich bez-

• • • • •

⁵⁹ Program Współpracy Transgranicznej..., s. 12.

⁶⁰ Ibidem, s. 20.

⁶¹ E. Pietrzyk-Sokulska, *Rozwój turystyki w regionie karpackim zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju*, [w:] T. Burzyński, K. Szaflarski, op. cit., s. 116-118.

pośrednim sąsiedztwie znajdują się liczne, dobrze zagospodarowane ośrodki turystyczne (m.in. Stary Smokowiec, Szczyrbskie Jezioro). Tradycyjnie popularnym regionem turystycznym są położone niedaleko granicy Niżne Tatry. W centralnej części tego pasma górskiego (Dolina Demianowska) znajdują się dwie popularne jaskinie turystyczne, a także duży ośrodek narciarski. W bezpośrednim sąsiedztwie turyści mogą zwiedzać historyczne miasto Liptowski Mikulasz, a także parki wodne Tatralandia, Beszeniowa i utworzony w latach 70. zbiornik retencyjny Liptowska Mara.

Kolejnym ważnym obszarem turystycznym jest Słowacki Raj uznawany za jeden najbardziej atrakcyjnych turystycznie zakątków Słowacji. Region ten słynie przede wszystkim z tras turystycznych przechodzących przez malownicze kaniony i wąwozy, a także wpisanej na listę UNESCO Jaskini Dobszyńskiej Lodowej. Innymi atrakcjami turystycznymi wpisanymi na tę listę w sąsiedztwie Słowackiego Raju są m.in. Zamek Spiski oraz historyczne centra w Lewoczy i Bardejowie. Wśród turystów popularne są również Mała i Wielka Fatra, Góry Choczańskie, słowacka część Pienin i Masywu Babiogórskiego oraz Jezioro i Zamek Orawski. Dużą renomą cieszą się uzdrowiska w Tatrzańskej Kotlinie, Wyżnych Rużbachach, park wodny w Popradzie, kąpieliska termalne w Orawicach i Liptowskim Janie⁶².

Wskazany potencjał pokazuje, że pogranicze polsko-słowackie jest idealnym miejscem dla rozwoju turystyki transgranicznej. Wspólną granicę przekracza rocznie 4 mln Słowaków i ponad 5 mln Polaków. Należy jednak zaznaczyć, że dla turystów polskich Słowacja stanowi często tylko etap w podróży na południe Europy. Mimo że aż 95% turystów słowackich odwiedzających Polskę pozostaje w regionie przygranicznym, większość z nich spędza tam mniej niż 24 godziny, co wskazuje na handlowy charakter wizyt. Słowacka część pogranicza, w porównaniu do polskiej, posiada lepiej rozwiniętą infrastrukturę turystyczną. Po polskiej stronie granicy infrastruktura ta jest jednak wykorzystywana bardziej intensywnie. Według danych z 2004 roku na jedno miejsce noclegowe przypadało 25 turystów po polskiej stronie i 19 po stronie słowackiej. Różnica ta wciąż się pogłębia.

Dużym problemem na wspólnym pograniczu jest stale obniżająca się jakość i efektywność usług turystycznych, co szczególnie można zauważyć w części słowackiej. Od 2002 roku charakterystycznym zjawiskiem jest także stale zmniejszająca się liczba miejsc noclegowych, co stanowi szczególny problem w regionach nowosądeckim i bielsko-bialskim, w których w ostatnich latach nastąpił gwałtowny wzrost liczby turystów. Innym poważnym problemem jest niska jakość świadczonych usług. Słabe wykorzystanie potencjału turystycznego pogranicza wynika w dużym stopniu z braku odpowiedniej infrastruktury turystycznej, a także niskiej jakości świadczonych usług⁶³.

ANALIZA SWOT

W celu pokazania wpływu wymienionych wcześniej uwarunkowań na rozwój polsko-słowackich więzi transgranicznych niezbędna jest dalsza wieloaspektowa analiza. Przy tej problematyce pomocna wydaje się analiza SWOT, która stanowi stosunkowo proste narzędzie identyfikacji silnych i słabych stron, a także szans i zagrożeń badanego obiektu, w tym przypadku pogranicza polsko-słowackiego. Dużą zaletą tej metody jest to, że nie

⁶² Informacje na podstawie Portalu Slovakia Travel: <http://www.slovakia.travel/portal.aspx?l=5&smi=408001&ami=408001> [dostęp 10.05.2012].

⁶³ *Program Współpracy Transgranicznej...*, s. 20.

wymaga ona zidentyfikowania wszystkich czynników, które wpływają na rozwój badanego obszaru, ale tylko tych najważniejszych⁶⁴. Poniższa tabela przedstawia w formie analizy SWOT syntetyczną ocenę sytuacji społeczno-gospodarczej pogranicza na podstawie wybranych problemów scharakteryzowanych w poprzedniej części artykułu.

Analiza SWOT pogranicza polsko-słowackiego

Zakres	Silne strony	Słabe strony
Ludność	<ul style="list-style-type: none"> wyższy od średnich krajowych przyrost naturalny wyższy od średnich krajowych udział ludności w wieku produkcyjnym korzystna struktura wiekowa ludności bogactwo kulturowe związane z występowaniem mniejszości narodowych podobieństwo języków polskiego i słowackiego 	<ul style="list-style-type: none"> postępujący proces starzenia się ludności ujemne saldo migracji niski wskaźnik urbanizacji nierównomierne rozmieszczenie ludności słabe zaludnienie wschodniej części pogranicza słaba integracja i ubożenie ludności romskiej konflikty z mniejszością węgierską (po stronie słowackiej)
Edukacja i kultura	<ul style="list-style-type: none"> dobrze rozwinięte szkolnictwo wyższe szeroka oferta kształcenia w niepublicznych szkołach wyższych bogactwo i różnorodność kultury, tradycji i folkloru liczne zabytki, w tym wiele wpisanych na listę UNESCO 	<ul style="list-style-type: none"> brak koordynacji usług edukacyjnych z zapotrzebowaniem rynku pracy niski odsetek osób z wyższym wykształceniem w ogólnej liczbie mieszkańców zły stan wielu obiektów historycznych i kulturowych
Gospodarka	<ul style="list-style-type: none"> występowanie licznych bogactw mineralnych dynamiczny rozwój gospodarczy zachodniej części pogranicza wysoki poziom inwestycji bezpośrednich w zachodniej części pogranicza korzystna struktura zatrudnienia w słowackiej części pogranicza 	<ul style="list-style-type: none"> nierównomierny rozwój gospodarczy słaby rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw niekorzystna struktura zatrudnienia w polskiej części pogranicza negatywny wpływ wprowadzenia euro na Słowacji
Infrastruktura	<ul style="list-style-type: none"> bliskość europejskich korytarzy transportowych duża liczba lotnisk duża liczba autostrad w słowackiej części pogranicza duża liczba przejść granicznych obecność znanych firm IT w regionie 	<ul style="list-style-type: none"> niska jakość infrastruktury transportowej zbyt mała liczba przejść granicznych na szlakach turystycznych wysokie koszty budowy i modernizacji infrastruktury transportowej na obszarach górskich słabo rozwinięta sieć oraz usługi IT
Turystyka	<ul style="list-style-type: none"> duża liczba atrakcyjnych obszarów turystycznych bogate dziedzictwo kulturowe i historyczne bogate zasoby wód leczniczych, mineralnych i termicznych dobrze rozwinięta infrastruktura turystyczna liczne miejscowości uzdrowiskowe i wypoczynkowe o bogatych tradycjach 	<ul style="list-style-type: none"> niewystarczająca ilość i jakość infrastruktury turystycznej dominacja krótkotrwałych pobytów turystów przeciążenie niektórych ośrodków turystycznych w sezonie słaba kooperacja branży turystycznej załamanie się rynku turystycznego na Słowacji po przyjęciu euro

• • • • •

⁶⁴ SWOT stanowi akronim angielskich słów: *Strenghts* (silne strony), *Weaknesses* (słabe strony), *Opportunities* (szanse) i *Threats* (zagrożenia). Zob. S. Ciok, *Pogranicze polsko-niemieckie. Problemy współpracy transgranicznej*, Wrocław 2004, s. 187.

Zakres	Szanse	Zagrożenia
Ludność	<ul style="list-style-type: none"> ▪ dodatni przyrost naturalny ▪ rozwój współpracy pomiędzy obywatelami, lokalnymi samorządami, instytucjami edukacyjnymi, organizacjami pozarządowymi i podmiotami gospodarczymi ▪ rozwój partnerstwa pomiędzy przygranicznymi miejscowościami 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ postępujący zanik świadomości i solidarności wśród mieszkańców regionu ▪ emigracja części młodszego pokolenia (szczególnie osób z wyższym wykształceniem)
Edukacja i kultura	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wzrost liczby mieszkańców z wyższym wykształceniem ▪ rozwój sieci szkół wyższych ▪ lepsza współpraca ośrodków akademickich ▪ dopasowanie procesu edukacji do potrzeb rynku pracy ▪ większe zainteresowanie sektora prywatnego badaniami naukowymi ▪ wzrost tożsamości regionalnej ▪ wykorzystanie tożsamości regionalnej do promocji regionu i tworzenia nowych produktów turystycznych ▪ rozwój lokalnej przedsiębiorczości opartej na tradycyjnym rzemiośle i przemyśle 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wzrost bezrobocia wśród absolwentów szkół wyższych ▪ niski poziom reagowania instytucji edukacyjnych na potrzeby i wymagania rynku pracy ▪ niewystarczające zainteresowanie sektora prywatnego badaniami naukowymi i podnoszeniem kwalifikacji pracowników ▪ słaba znajomość języka sąsiadów ▪ postępujący zanik obyczajów i tradycji regionalnych ▪ degradacja niektórych obiektów historycznych i obszarów miejskich
Gospodarka	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wysoka atrakcyjność inwestycyjna regionu ▪ rozwój i wzrost konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw dzięki środkom unijnym ▪ rozwój współpracy instytucji rynku pracy 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ utrzymujący się wysoki poziom bezrobocia trwałego ▪ opóźnienia w restrukturyzacji rolnictwa ▪ brak inwestycji służących modernizacji i innowacjom technologicznym
Infrastruktura	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rozwój międzynarodowych korytarzy europejskich oraz regionalnej sieci transportowej ▪ zwiększenie dostępności komunikacyjnej obszarów przygranicznych ▪ powstanie przedsiębiorstw przy nowych węzłach komunikacyjnych ▪ uzyskanie większych środków na inwestycje infrastrukturalne ▪ lepsze wykorzystanie regionalnych lotnisk ▪ rozwój sieci i nowych technologii IT oraz dostępu do szerokopasmowego internetu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ opóźnienia w budowie i modernizacji infrastruktury komunikacyjnej ▪ niska jakość dróg lokalnych ▪ brak autostrad w polskiej części pogranicza ▪ negatywny wpływ transportu na środowisko naturalne ▪ słaby rozwój infrastruktury telekomunikacyjnej na obszarach wiejskich
Turystyka	<ul style="list-style-type: none"> ▪ bardziej kompleksowa i zintegrowana oferta turystyczna ▪ rozwój nowych form spędzania wolnego czasu ▪ rozwój agroturystyki ▪ tworzenie nowych produktów turystycznych ▪ coraz szersza współpraca branży turystycznej po obu stronach granicy ▪ restauracja części zabytków i obiektów turystycznych 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ obniżająca się konkurencyjność regionu związana z dynamicznym rozwojem turystyki w sąsiednich regionach ▪ niski poziom usług turystycznych ▪ niewystarczające nakłady na rozwój infrastruktury turystycznej ▪ słaba współpraca branży turystycznej w tworzeniu nowych produktów turystycznych ▪ dewastacja wielu zabytków ze względu na brak środków finansowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Program Współpracy Transgranicznej...*, s. 23-24; *Strategia rozwoju polsko-słowackich obszarów...*, s. 18-58.

Dokonana analiza sytuacji społeczno-gospodarczej stanowi podstawę dla działań służących rozwojowi obszaru pogranicza. W celu integracji przestrzennej regionu niezbędne jest wspieranie inwestycji służących rozwojowi infrastruktury transportowej i środowiska. Pogranicze wymaga przede wszystkim budowy nowej i modernizacji już istniejącej infrastruktury komunikacyjnej i transportowej, szczególnie połączeń drogowych. Wspierane powinny być także działania nastawione na rozwój i modernizację infrastruktury granicznej. Szczególnie ważna w kontekście Schengen jest rozbudowa obiektów dostosowanych do nowych funkcji granic. Niezbędne jest również stworzenie wspólnych planów i programów rozbudowy infrastruktury komunikacyjnej, służących stworzeniu spójnego systemu transgranicznego. Wskazane jest podejmowanie wszelkich działań służących lepszemu wykorzystaniu odnawialnych źródeł energii. Szczególnie preferowane powinno być planowanie, wykrywanie i przemysłowe wykorzystanie bogatych w regionie złóż wód geotermalnych. W celu poprawienia dostępności komunikacyjnej pogranicza konieczny jest dalszy rozwój sieci i nowych technologii IT, głównie na obszarach wiejskich.

Wspólne przedsięwzięcia w zakresie turystyki ukierunkowane powinny być głównie na rozwój infrastruktury turystycznej, a także promocję usług i nowych produktów turystycznych bazujących na tradycyjnym rzemiośle i przemyśle. Szczególnie promowane powinny być agro- i ekoturystyka, stanowiące niezwykle perspektywiczny rodzaj usług turystycznych. Ważne jest również zacieśnianie relacji między polskimi i słowackimi zrzeszeniami turystycznym i uzdrowiskami. Istotne dla turystyki transgranicznej powinno być zachęcanie do nauki języka polskiego i słowackiego. W celu zachowania dziedzictwa kulturowego regionu konieczne jest podejmowanie szerszych działań służących ochronie cennych obiektów kulturowych i przyrodniczych. Niezbędne jest również wspieranie wszelkich akcji na rzecz podnoszenia świadomości ekologicznej mieszkańców regionu.

Dobry stan środowiska przyrodniczego wraz z wyposażeniem społeczeństwa w odpowiednią infrastrukturę techniczno-ekonomiczną zwiększy atrakcyjność regionu. W perspektywie przyciągnie to potencjalnych inwestorów, dzięki czemu nastąpi polepszenie sytuacji na rynku pracy, a także podniesie się standard życia lokalnej społeczności. Pogranicze stanie się konkurencyjne na europejskim rynku i będzie mogło osiągnąć status regionu o wysokiej jakości, rozwijającego się zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. W najbliższych latach dużym wyzwaniem i zarazem koniecznością stanie się tworzenie transnarodowych sieci w różnych obszarach działania. W zakresie edukacji i kultury niezbędna będzie transgraniczna współpraca ośrodków akademickich i instytucji kultury, a także rozwój wspólnych usług edukacyjnych. Na płaszczyźnie gospodarczej konieczne będzie tworzenie sieci instytucji otoczenia biznesu, rynku pracy, cechów, organizacji pozarządowych i samorządów gospodarczych w celu efektywniejszego wykorzystania zasobów ludzkich i wzrostu przedsiębiorczości.

ZAKOŃCZENIE

Powyższa analiza wskazuje, że wspólne pogranicze dzięki potencjałowi społecznemu i przyrodniczemu jest atrakcyjnym regionem dla turystów, inwestorów i mieszkańców. Wspólne pogranicze zamieszkują liczne mniejszości narodowe. Na jego obszarze i w bezpośrednim sąsiedztwie zlokalizowane są znaczące ośrodki akademickie. Pogranicze jest także jednym z najciekawszych kulturowo obszarów Polski i Słowacji, wyposażonym w wytworzone przez wieki dobra kultury materialnej i duchowej. Z jednej strony pogra-

nicze charakteryzuje stosunkowo niski poziom rozwoju gospodarczego – przy czym lepiej rozwinięta jest jego zachodnia część. Słabo rozwinięta jest infrastruktura komunikacyjna, brakuje transgranicznej komunikacji publicznej. Z drugiej strony pogranicze charakteryzuje unikatowość zasobów naturalnych, co powoduje, że jest to aktualnie najważniejszy obszar turystyczny Polski i Słowacji. Z tego względu głównym motorem rozwoju lokalnej gospodarki jest współcześnie turystyka. Niestety infrastruktura turystyczna jest wciąż niewystarczająca. Potencjał pogranicza wskazuje jednak na olbrzymie możliwości kreowania nowych produktów turystycznych, co pozwala z optymizmem patrzeć na rozwój branży turystycznej w najbliższych latach.

*POLISH-SLOVAK BORDERLAND:
A SOCIO-ECONOMIC ANALYSIS*

Summary

The aim of this article is to analyze the Polish-Slovak borderland environment in a multifaceted matter. The geographical and social aspects of this analysis were discussed in the beginning. A detailed characteristics of a demographic and ethnic structure of inhabitants settled in the region was included. Local scientific centers as well as cultural potential of the borderland were also presented there. Subsequently, the subject of economic capability of the region was described. This information regarded local industry and communication infrastructure. Careful attention was paid to dynamic development of tourism, including trans-frontier tourism. The conclusions were compiled in the form of SWOT analysis, which gave an opportunity to assess weaknesses and strengths of the region, and hence, to present the perspectives of its development.

Keywords: borderland, trans-frontier cooperation, ethnic minorities, tourism